

УДК 159.99

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-958-970](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-958-970)

Петрунько Ольга Володимирівна доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-9023-5265>

УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ В СИТУАЦІЯХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: РАЦІОНАЛЬНО-ЛОГІЧНА ТА МІФОЛОГІЧНА ПАРАДИГМИ

Анотація. У статті розглянуто невизначеність як одну з універсальних й іманентних світоглядних категорій, що впорядковують метафізичний та ідеальний Світ і буття людини в ньому. Невизначеність характеризується неясністю, турбулентністю, суперечливістю, відсутністю показників, на основі яких можна робити об'єктивні прогнози й ухвалювати доцільні та єдино правильні рішення. Показано, що в емпіричному вимірі невизначеність виявляється як ситуації, умови і стани невизначеності. Ці виміри невизначеності мають цілком придатні для емпіричних спостережень психологічні характеристики, і це дає можливість аналізувати категорію «невизначеність» як предмет не лише філософії, а й психологічної науки.

Описано парадокс невизначеності, який полягає в тому, що перебуваючи в ситуаціях, умовах і станах невизначеності, людина понад усе прагне відновити стан рівноваги, оскільки невизначеність переживається нею як стресогенна, травмівна, така, що загрожує життю, і вкрай неекологічна обставина. Людина витрачає всі свої фізичні та психологічні ресурси на фанатичний пошук виходу з невизначеності, однак типові раціональні рішення їй недоступні, а здатність до смислоутворення і творчість з пошуку нетривіальних рішень заблоковані надміром негативних емоцій, які природно супроводжують ситуації невизначеності. У результаті безуспішних пошуків раціональних рішень більшість людей втрачають смисл не лише того, що відбуваються, а життя в цілому, та ігнорують цінність невизначеності як стимулу для відкриття нових горизонтів і розвитку.

Показано, що в ситуаціях невизначеності більш результативними є рішення, ухвалені на засадах не раціонально-логічного, а міфологічного мислення. Навіть якщо вони не гарантують прогнозований результат (чого не гарантують і раціонально-логічні рішення), то принаймні вони зменшують страх і тривогу і залишають простір для смислоутворення та творчості. Тож у ситуаціях невизначеності йдеться не про раціональні ті єдино правильні рішення, а про рішення, зміст яких максимально наближений до впізнаваних

адресатами універсальних сакральних психолінгвістичних форм (міфів, наративів, метафор, символів, архетипів тощо). Ці форми містять ментальні соціокультурні коди, зафіксовані в свідомості і підсвідомості людини та в її досвіді, робота з якими містить психотерапевтичний ефект.

Ключові слова: невизначеність, ухвалення рішень в ситуаціях невизначеності, раціонально-логічний підхід, міфологічна система мислення, міф, наратив.

Petrunko Olga Volodymyrivna Doctor of Psychological Sciences, Senior Research Fellow, Professor of the Academic and Scientific Institute of Psychology, "KROK" University, Kyiv, Tabirna St., 30-32, 03113, <https://orcid.org/0000-0001-9023-5265>

DECISION-MAKING IN SITUATIONS OF UNCERTAINTY: RATIONAL-LOGICAL AND MYTHOLOGICAL PARADIGMS

Abstract. The article considers uncertainty as one of the universal and immanent worldview categories that organize the metaphysical and ideal World and human existence in it. Uncertainty is characterized by vagueness, turbulence, inconsistency, lack of indicators on the basis of which it is possible to make objective forecasts and make expedient and only correct decisions. It is shown that in the empirical dimension uncertainty appears as situations, conditions and states of uncertainty. These dimensions of uncertainty have psychological characteristics quite suitable for empirical observations, and this makes it possible to analyze the category "uncertainty" as a subject not only of philosophy, but also of psychological science.

The paradox of uncertainty is described, which consists in the fact that, being in situations, conditions and states of uncertainty, a person above all strives to restore a state of equilibrium, because uncertainty is experienced by him as a stressful, traumatic, life-threatening, and extremely non-ecological circumstance. A person spends all his physical and psychological resources on a fanatical search for a way out of uncertainty, but typical rational solutions are not available to him, and the ability to create meaning and creativity to find non-trivial solutions is blocked by an excess of negative emotions that naturally accompany situations of uncertainty. As a result of the unsuccessful searches for rational solutions, most people lose the meaning not only of what is happening, but of life in general, and ignore the value of uncertainty as an incentive for opening new horizons and development.

It is shown that in situations of uncertainty, decisions made on the basis of mythological and not rational thinking are more effective. Even if they do not guarantee a predictable outcome (which neither do rational-logical solutions), at

least they reduce fear and anxiety and leave room for meaning-making and creativity. Therefore, in situations of uncertainty, it is not about rational decisions that are the only correct ones, but about decisions, the content of which is as close as possible to universal sacred psycholinguistic forms (myths, narratives, metaphors, symbols, archetypes, etc.) recognizable by the addressees. These forms contain mental socio-cultural codes fixed in the consciousness and subconsciousness of a person and in his experience, working with them has a psychotherapeutic effect.

Keywords: uncertainty, decision-making in situations of uncertainty, rational-logical approach, mythological system of thinking, myth, narrative.

Постановка проблеми. В усі часи існування Світ – як середовище буття людства – характеризувався його дослідниками як невідомий, невизначений, нестабільний, такий, що обмежено піддається розумінню й антиципації, і ці його якості неначе апіорі замислені від самого початку його створення. І так само в усі часи допитливий дослідницький розум, який понад усе прагне визначеності, досліджував категорію «невизначеність» («uncertainty») і пов'язану з нею філософську та соціально-психологічну проблематику.

При тому, що сучасне людство навчилася жити й функціонувати в умовах невизначеності, усвідомлення цього факту кожного разу його лякає, тривожить, напружує і штовхає на пошуки правил та алгоритмів наближення до визначеності. І це особливо актуально в умовах природних і соціальних катаклізмів та війн, коли невизначеність стає вкрай загрозливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукової літератури з філософії, психології, соціології та інших наукових сфер показує, що тематику невизначеності та ухвалення рішень в ситуаціях невизначеності різною мірою і з наголосом на різних її аспектах вивчали не лише зарубіжні, а й вітчизняні вчені (В. Артемов, Г. Дьяковська, Л. Карамушка, П. Лушин, І. Сингаївська, С. Хілько та інші) [1; 2; 3; 4]. Більшість названих дослідників операціоналізують невизначеність, як: 1) ситуацію з невідомими змінними і неясними стимулами, яка в суб'єктивному сприйнятті індивіда не детермінована ні в прогнозованих результатах, ні в засобах рішення через брак і незв'язність інформації; 2) умови хаосу і смислового абсурду, суперечливості, принципової неможливості прогнозувати майбутнє тощо, непридатні для нормального функціонування; 3) травмівний і надзвичайно некомфортний для людей психоемоційний стан, який гальмує мислительні процеси. За означених обставин ухвалення ефективних рішень щодо виходу з ситуацій і станів невизначеності на засадах раціонально-логічного наукового підходу, що не завжди можливе або й практично неможливе.

Тож уникнути невизначеності в окремих ситуаціях життя в принципі неможливо, а отже людство має навчитися гарно почуватися, ухвалювати

ефективні рішення та успішно діяти і взаємодіяти у відповідних умовах. І, на нашу думку, одну з кращих альтернатив раціонально-логічному мисленню становить інша знаннєва система, а саме міфологічне, нарративне мислення. Зарубіжні (Р. Барт, М. Еліаде, Г. Портер, Г. Уайт, К.- Г. Юнг і багато інших) [5; 6; 7; 8; 9], а згодом і українські вчені (Г. Дьяковська, Л. Карамушка, М. Папуча, Н.Чепелева) [2; 10] здійснили чимало досліджень міфологічної, нарративної свідомості, які дають підстави розглядати цей феномен у як предмет психологічної науки.

Мета статті: проаналізувати переваги міфологічної системи мислення як чинника ухвалення рішень у ситуаціях невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Світоглядна категорія «невизначеність» має тривалу історію наукових рефлексій, і нині вона традиційно тлумачиться як іманентна, тобто внутрішньо притаманна будь-яким процесам і явищам властивість, яка виходить з їхньої природи, властивість усього суцього – мислимого і немислимого. Ця властивість корелює з такими маркерами, як нестабільність, непередбачуваність, недетермінованість, непрогнозованість, неясність тощо. У такому метанауковому, філософському розумінні невизначеність є рушійною силою розвитку будь-яких систем, в т.ч. біопсихосоціальних.

Однак, як показує аналіз фахової літератури з філософії, соціології, психології та ін., існує очевидний незбіг у поглядах на невизначеність з боку «теоретиків» (дослідників, які аналізують цей феномен в традиціях умоглядного експерименту, в т.ч. філософів) і «практиків» (тих, хто аналізує невизначеність і її наслідки в полі емпіричних досліджень, а саме соціологів, практичних та клінічних психологів). Пропонуємо означити цей незбіг як «парадокс невизначеності», який наразі має щонайменше дві складові і, відповідно, два напрямки аналізу: 1) незбіг уявлень про невизначеність (як про джерело стресу чи про джерело розвитку); 2) незбіг у виборі дослідницької парадигми (раціонально-логічної чи міфологічної).

Можна навести підтвердження здатності людей позитивно й екологічно проживати ситуації невизначеності та ставитися до них як до обставин, придатних для творчості, створення нових смислів, ідей, цінностей. Адже, окрім активації неприємних емоцій, в ситуаціях невизначеності (за умов адекватного їх сприйняття) виявляється її смислоутворювальний і творчий потенціал. Однак, зазвичай психіка і поведінка людини в цих ситуаціях підпорядковуються скоріше негативним емоціям і переживанням, ніж раціональним, причинно-наслідковим закономірностям [6].

Емоції і переживання – це необхідна форма зворотного зв'язку на всіх рівнях соціальної комунікації, особливо в умовах нерозуміння ситуації чи паніки. Базові емоції (незадоволення, гнів, злість, відраза, тривога, депресія,

страх тощо) впливають на мислительні процеси і поведінку людини. «Петлі зворотного зв'язку» між емоціями, когніціями та інтеракціями, відомі під назвою «колесо Плутчика», показують, як сенсорна інформація оцінюється і перетворюється на дію чи будь-який інший результат, який впорядковує зв'язки між людиною і ситуацією [11].

Когнітивні процеси в умовах домінування переважно негативних емоцій набувають перебігу, за якого важко виокремити раціонально-логічне та ірраціонально-емоційне. У свідомості суб'єктів виникають «розриви» звичних мислительних шаблонів і схем, в т.ч. і так звані «темпоральні зсуви», стираються кордони між минулим, теперішнім і майбутнім, ускладнюється антиципація майбутнього, навіть відносно близького (в т.ч. завтрашнього дня), виникає ефект незбігу (множинності, змішування, плутанини смислів. Висока чутливість до інформації і способів її подачі та будь-які комунікативні дії в процесі обміну цією по суті неупорядкованою, хаотичною інформацією, крім тої, що сприймається як «незаперечне, прийнятне для кожного благо», – усе це неодмінно пов'язане з підозрами, недовірою, невпевненістю, тривогою, відчуттям ризику та іншими типовими емоційними станами. У результаті соціальна комунікація практично виключає можливість обміну відчуттями стабільності, відкритістю й упевненістю [12]. Відтак обмін інформацією або «згортається», або майже в повному обсязі переходить з реального життя в соціальні мережі, де серед надзвичайно великої множини думок і точок зору кожний знаходить для себе контакти і месиджі, в які хочеться вірити, не ставлячи питання про їх об'єктивність.

Криза традиційних практик соціальної взаємодії, відсутність необхідного обміну, «розриви» між необхідними і корисними практиками тощо – все це стосується кожної особи і суспільства в цілому – на всіх рівнях його функціонування, в кожному його сегменті, в т.ч. і в інформаційній сфері. Усі ці неузгодження, спричинені невизначеністю і хаосом, набувають статусу чинника, котрий поглиблює невизначеність, яка його народила.

Найбільш відома нині серед раціонально-логічних теорій ухвалення рішень в ситуаціях невизначеності – нормативна теорія, заснована на ідеях формалізованої логіки, принципі очікуваної корисності із застосуванням кількісних критеріїв оцінки та на директивних приписах, які передбачають, що людина поводиться раціонально і що на неї не впливають випадкові чинники – «крихка» і ненадійна.

Альтернативу нормативній становить описова теорія, заснована на ідеї побудови суб'єктивних (імовірнісних) ментальних моделей, в яких, крім смислових образів, використовуються метафори й наративи, а впевненість у правильності рішення залежить від того, наскільки яскравими будуть емоції, викликані цими метафорами й наративами), У цьому разі побудовані

суб'єктивні моделі відображають уявлення суб'єкта про Світ та міру його впевненості у точності цих уявлень, а також НЕ передбачається, що він мислить і діє раціонально [5; 6; 7; 8; 10].

Представлені теорії кореспондуються з двома відомими шляхами виходу зі стану невизначеності – революційним та еволюційним.

Революційний, або кризовий шлях передбачає здійснення суб'єктами, що перебувають у стані невизначеності, важливих біфуркаційних виборів, які є варіативними, непрогнозованими та необерненими. За кризового менеджменту інтенція до внутрішньої рівноваги і відновлення соціальних зв'язків реалізується через радикальні зміни мереж соціальної взаємодії в т.ч. в жорсткий декларативний спосіб. Цей шлях орієнтований на раціональне мислення, доцільні послідовні дії згідно з ухваленою інструкцією, спрямування на запланований результат.

Еволюційний, або екологічний шлях передбачає, що «розриви соціальної тканини» поступово «загоюються», а тому важливим є активація адаптаційних ресурсів людей (це їх час, матеріальний статок, здоров'я, соціальні контакти тощо), а разом з цим – активація їх творчого потенціалу. Але якщо комунікаційних «розривів» дуже багато і ними зруйновано особливо важливі практики життєдіяльності людини, то ресурсів для природної еволюційної адаптації, заснованої на попередньому досвіді, може не вистачити, тим більше якщо «старі», звичні практики вже не піддаються відновленню. Доведеться вибудовувати нові, і найкращим засобом для цього є звернення до міфологічної свідомості, «повернення до міфів», що дає можливість для творчості, виходу за межі звичного, створення нових смислів і налаштувань, відновлення та оновлення.

Наведені роздуми щодо двох теорій і двох шляхів ухвалення рішень у ситуаціях невизначеності дають підстави акцентувати увагу знову ж таки на двох докорінно різних системах знань і, відповідно, на двох системах мислення: 1) раціонально-логічній, яка репрезентує третю, сучасну стадію цивілізаційного розвитку людства – наукову; 2) міфологічній (архаїчній), яка репрезентує перші дві стадії цивілізаційного розвитку – магічну та релігійну.

Тож спочатку був Міф. Перші спроби дослідити і визначити міф пов'язані з протиставленням Мітоса (слово, промова, оповідання, алогічне, ірраціональне, неперевірене, неверифіковане) і Логоса (слово, логос, знання, раціональне, доведене, верифіковане) – як докорінно різних архаїчних когнітивно-лінгвістичних систем – міфологічної та раціонально-логічної. І той факт, що нині людство перебуває на третій стадії цивілізаційного розвитку, не означає, що попередні дві можна ігнорувати. Як відомо, кожна нова стадія розвитку будь-якого феномену не заперечує попередні, а створює додатковий вимір аналізу цього феномену на сучасному етапі його розвитку.

Міф – надзвичайно багатовимірний, з наукового погляду, феномен.

По-перше, міф – це універсальна й сакральна сюжетна історія про Світобудову і місце людини в Світі, яка має велику пояснювальну силу (і пояснювати вона може що завгодно – внутрішні процеси, структуру Світобудови, певні ситуації й епізоди життя тощо). Ця історія природно включена в картину Світу людини і людських спільностей. При цьому вона час від часу повторюється, залишаючись тотожною собі, начебто вигадкою, але подібною до правди й упізнаваною більшістю людей. З цією історією, яка є певним «відбитком» реальності, люди співвідносять власні уявлення про неї і оцінюють їх правильність (світоглядно-оцінний вимір міфу).

По-друге, міф – це ідеальний зразок належного, він надає зрозумілі й прийнятні патерни мислення і поведінки, адже він ґрунтується на сукупності одвічних сакральних істин. Власне, одна з головних функцій міфу і полягає в передачі й відтворенні цих сакральних істин як взірців належного. Міф містить відповіді на всі ситуації й випадки життя. Він транлює образ світового порядку, або систему образів, які дозволяють свідомості отримати смисл існування. І справа не в тому, що таке світовий порядок і чи він існує, а в тому, як він влаштований і чому він необхідний людству [2; 5; 6; 7; 8; 9] (інкультураційний, соціалізувальний вимір міфу).

По-третє, міф – це унікальна система сприйняття й осмислення Світу. Міф будується на особливій, міфологічній системі мислення, яка істотно відрізняється від звичного для сучасного людства раціонально-логічного типу мислення, до якого людство звикло завдяки Аристотелівській логіці: спочатку аналіз, потім синтез і нарешті умовивід. Натомість міф, як система мислення, – це багатоаспектний аналіз об'єкта, об'ємні результати якого не піддаються синтезу («аналіз без синтезу»). Тож умовиводи неможливі, а тому замість них вживаються поетичні метафори, які не можна пояснити логічно, однак вони мають потужний пояснювальний та смислоутворювальний потенціал у парадигмі міфологічного мислення. Міфологічним мисленням передбачається не послідовне сприйняття і осмислення міфу, а його проживання як об'єктивної і максимально конкретної реальності, як трансцендентальної форми життя, де немає нічого випадкового, непотрібного, спонтанного, вигаданого чи фантастичного (вимір міфу як особливої системи мислення – міфологічного мислення).

По-четверте – міф як надзвичайно функціональний механізм впливу на індивідуальних і колективних соціальних суб'єктів з метою «декларування належного» і формування їх світогляду. Механізми цього впливу дуже екологічні: 1) міфи активують вдячність, життєсвердзжувальне благоговіння і трепіт перед дивовижною таємницею, якою є Світ і буття в ньому, а також прагнення бути в цьому Світі, де для кожного є «місце під Сонцем»;

2) вони транслиують такий образ Світу (Космосу), який би підтримував в людях відчуття містичного благоговіння, надавав сили для відновлення, мав би пояснювальну силу щодо всього суцього і з чим людині доводиться стикатися, отже вони значною мірою долають невизначеність; 3) міфи формують уявлення про «хорошу» соціологічну систему спільних і прийнятних для всіх цінностей, правил і пояснень, здатних урегулювати Світ і саму цю систему, надавати їм цінності, від чого залежить стан суспільства, ієрархія і логіка взаємин в ньому, етика цих взаємин тощо; 4) міф має якнайуспішніше провести людину через усі етапи її життя від народження до смерті і допомогти їй «вбудуватися» в усі ці етапи.

По-п'яте – міф як пояснювальна схема, метафоричний опис та інструмент внутрішніх психічних процесів людини. Таке тлумачення міфу становить один з базових принципів психоаналізу. Те, що традиційна психологічна наука вважає свідомістю, згідно з класичним психоаналізом, є лише малою часткою людської психіки (Его, або Я, яке відносно ясно і раціонально усвідомлює себе, здатне себе контролювати та пояснювати свої дії). Однак над Его існує велика надбудова, де містяться численні соціокультурні регулятиви, на які Его мусить зважати (Супер-Его, Над-Я), а під Его – глибокий підвал, де живуть активним і некерованим життям інстинкти, імпульси, потяги, бажання тощо, переважна більшість яких не усвідомлюється людиною. Ці утворення мають надзвичайно велику фізичну і психічну силу і здатні чинити вплив на психіку і поведінку людини попри її волю (Несвідоме, Ід, Воно). Зазвичай «забаганки» Ід конфліктують з вимогам Супер-Его, що непокоїть і невротизує особистість, змушує її вдаватися до психологічних захистів, продуктивність яких низька і дуже сумнівна.

Представники класичного психоаналізу шукали засоби і методи дослідження глибин несвідомого людини як потужної складової її психіки. І найближче підійшов до розв'язання цього питання К.-Г. Юнг, один з кращих представників школи психоаналізу, який в результаті тривалих клінічних спостережень дійшов висновку, що Несвідоме кожної особи сповнене не індивідуально-особистісного, а універсального, спільного для всіх клієнтів змісту. Зрештою було сформульовано концепцію «колективного несвідомого», згідно з якою Несвідоме має безпосередній стосунок до культури і, зокрема, до міфів. Міфи і Несвідоме комуні кують одне з одним. Саме з міфічних образів, символів і т. ін., за К.-Г. Юнгом, складається зміст колективного несвідомого [5; 6; 9]. Тож вислів «Міфи – це сни людства» є дуже влучним: людство в усьому світі бачить однакові сни.

Коллективне несвідоме дається людям не тільки в сновидіннях, а й в образах культури (культура і є вияв колективного несвідомого), мистецтва, звичних життєвих сюжетів які являються як дежавю, що відчувається як

спільність з людством, як джерело спільних емоцій і сакральної життєвої сили. І хоч сучасне людство практично втратило доступ до міфів, однак, потрапляючи час від часу в поле їх впливу, майже кожна людина, усвідомлює, що це не залишає її байдужою, відгукується в ній, «тригерить» її. Так від картин К. Малевича чи Г. Клімта неможливо відвести погляд, хоч і не зрозуміло, що саме на більшості з них зображено. Хочеться вдивлятися в ці картини, щоб розкрити їх таємницю, розпізнати приховане за зображеними образами, і якщо це вдається, то пережитий катарсис створює справжнє диво: відбулася «зустріч», актуалізація, трансформація, усвідомлення себе як носія психічного, і цим досягається потужний психотерапевтичний ефект. Міф і психіка розпізнають одне одного, вступають в діалог, і це – найкращий з можливих і найпродуктивніший обмін між двома системами, в даному разі між системою культури, міфом і психікою (індивідуальною та колективною). Тож міф і нині реалізує зв'язок культури і психічного світу людини, хоч сучасне людство «переросло» міфологічну стадію свого розвитку.

Головною ознакою сучасних міфів є те, що вони мають автора і сповнені ідеологіями. Вони є результатом свідомої професійної міфотворчості уповноважених на це суб'єктів. Тож по суті вони являють собою тексти, які містять певну, специфічно подану соціальну інформацію і свідомо транслуються з метою донесення «власної правди» авторів міфу до цільових аудиторій і впливу їхню свідомість. Сконструйований таким чином міф є джерелом відповідного нарративу, що репрезентує соціальну реальність виключно на користь автора. І навіть якщо ці міфи містять характерні для архаїчних міфів елементи онтології, гносеології, етики, естетики тощо, ці елементи «зашумлюються» нарративно-ідеологічними кліше і не викликають в адресатів сакральних почуттів. Відтак сучасний міф є засобом обслуговування ідеологій, які перетворюють фабулу різноманітних «світських» подій на міфоподібні політичні сюжети.

Інструментом представлення і поширення міфу та його ідей є вкладений у структуру міфу **нарратив**. Якщо міф – це «Знання ПРО», то нарратив – це «Знання ЯК». Традиційно нарратив розуміється як вбудована у дискурс міфу розповідь, яка може бути про що завгодно – про ситуації, явища, події, стани та ін. Головна функція цієї розповіді – моделювання уявлень адресатів нарративу про ці ситуації, явища, події, стани. Тож нарратив завжди прив'язаний до конкретної ситуації, часу, місця та лінгвістичних засобів опису. На відміну від звичайної розповіді, нарративна розповідь завжди має мету і націлена на відповідний результат. Нарратив – це розповідь про шлях і засоби, які дають можливість отримати очікувані позитивні зміни, досягнути мети, дістатися досконалості тощо, а отже вона обов'язково містить висловлювання світоглядного, настановчого, ціннісно-оцінного і навіть декларативного

характеру (це – добре, так належить, а це – погано і за це слідує покарання). Згадаймо, наприклад, наратив про Сірого Вовчика з однойменної колискової пісні, який в усі часи (в кожній культурі по-своєму, за допомогою відповідних смисло- і лінгвоформ) транслює матір дитині в перші роки життя і який дитина засвоює з «молоком матері».

На відміну від раціонально-логічних прогностичних моделей, заснованих на фактичних даних, міфологічні, наративні моделі подаються у вигляді певного сюжету. Сюжет, представлений у наративі, потребує максимуму довіри і мінімуму рефлексії й розуміння, тому він – як форма пізнання – доступний не лише дорослим, а й дітям [7]. Він завжди підштовхує до певних думок і певного способу поведінки і покликаний змінити картину світу суб'єкта в напрямку до мети наративу – наприклад, наративу миру, справедливості, істини, любові, терпіння, надії, добра, героїчного, жіночого тощо, яка неодмінно має гуманістичний, світоглядний, сакральний смисл.

Чимало авторів акцентують увагу на дискурсивній природі наративу і розглядають його як різновид дискурсу, придатного для опису онтологічної реальності. Відтак відносно локальний репертуар наративних форм переплітається з широким набором форм культурно- дискурсивного змісту, які разом визначають, хто, яку історію розповідає, де, коли й кому, при цьому спільний їх дискурс збагачується. За допомогою збагаченого наративного дискурсу й відбувається організація переживання суб'єктом соціального, біографічного часу, де одиничні події поєднуються і утворюють дещо спільне. Зокрема відома дослідниця смислів у царині наративної психології Н. Чепелева вважає, що наративи є інструментом перетворення плінного життя людина на її долю, в т.ч. і на спільну долю, через осмислення і надання певним його відрізкам цілісності й завершеності. Особистість розглядається нею як автор, оповідач і дослідник власного життя, який прагне віднайти у ньому сенс і порядок. Структуруючи досвід у наратив, суб'єкт отримує можливість усвідомити всі його аспекти і свідомо вбудувати це у свій внутрішній світ (який у перспективі стане часткою спільного з іншими Світу). Оскільки наративи не лише упорядковують життєвий досвід людини, а й є джерелом розвитку особистості, авторка наголошує на конституювальній, смислоутворювальній, розвивальній і захисній функціях наративу, а також вважає, що ці функції виконують не лише привласнені в минулому наративи, а й ті, що активно формулюються і створюються суб'єктом у теперішньому [10].

Прибічники наративної психології переконані, що особистість все своє життя перебуває в невинному процесі самоконструювання через участь у наративних і дискурсивних практиках, які реалізуються в різних контекстах і ситуаціях соціальної взаємодії. Вважається, що за допомогою цих практик особистість здатна відкривати нові уявлення про себе, нові можливості у

взаєминах та нове майбутнє. Навіть якщо події вже давно минули і колись були експліковані нею в наративний спосіб, оповідання про це «тут і тепер» додає смислу і значення минулим подіям, дає змогу по-новому усвідомити їх вплив на своє життя, переосмислити їх, по-новому інтерпретувати й пережити та набути нового досвіду. Не даремно наративні технології інтегровані в різні психотерапевтичні школи і доводять свою ефективність. Головною ідеєю наративу, втім, як і міфу, який цей наратив народив, є не пошук істини чи правильних рішень, а активація творчості і пошук та/чи утворення смислів, і в цьому полягає його терапевтична цінність, особливо в умовах тривоги і невизначеності.

Функціональність наративу, і особливо в інформаційних суспільствах, пояснюється тим, що люди реагують не стільки на об'єктивну реальність (яка може бути або віддаленою і недоступною для контактів з нею, або ж неекологічною, некомфортною і травмівною), скільки на наративні моделі цієї реальності (які їм пропонують і сприймаються ними як цілком придатні, або ті, які вони самі створюють і активно використовують у процесі життєздійснення і комунікації). Ці наративні моделі включаються в загальний інформаційний дискурс і стають доступними для обміну ними з іншими учасниками соціальної взаємодії. Відтак вони взаємодіють, перетинаються між собою, утворюють спільний дискурс віри, міркувань, суджень, смислоутворення, суб'єктностей й ідентичності, виконують інтегральну функцію ухвалення індивідуальних і спільних рішень.

Постмодерністський наративний поворот, який відбувся наприкінці ХХ ст. спільними зусиллями культурологів, філософів, етнографів, лінгвістів, психологів та ін., розпочався з популяризації поглядів на історію і культуру як на сукупність лінгвістичних артефактів, а згодом ці погляди поширилися на гуманітаристику загалом. В результаті було визнано наративну природу пізнання, а наратив набув статусу особливої епістемологічної форми знання, що організовує людське сприймання і мислення. Тож наративний поворот переакцентував увагу дослідників з питання про те, як конструюються тексти, на питання про детермінованість індивідуальної і масової свідомості лінгвістичними та психолінгвістичними формами. Таким чином наративний (лінгвістичний) поворот відкрив простір для наукових досліджень міфу, наративу та метафоричних, символічних, ритуальних культурних форм не лише в площині культурології, а й як предмету дослідження психологічної науки, адже ідеї наративної психології розширюють можливості дослідження психіки і поведінки людини.

Висновки.

1. Ситуації невизначеності характеризуються як остаточно незрозумілі, суперечливі, турбулентні, обтяжені негативними емоціями і переживаннями,

некеровані й неконтрольовані, з багатьма невідомими змінними. Вони практично нічим не внормовані ані в сприйнятті й усвідомленні суб'єктом, ані в способах дій, ані в прогнозованих результатах, ані в засобах ухвалення рішень. Усе це створює принципову неможливість знаходження ефективних, обґрунтованих, правильних рішень (єдиної гіпотези, цілі, методу, критеріїв оцінки результату тощо) в рамках раціонально-логічної наукової парадигми.

2. У разі необхідності ухвалення рішень в цих ситуаціях найбільш прийнятну і надійну альтернативу раціонально-логічному підходу становить система знань, організована як міфологічна свідомість. Характерні для цієї системи психолінгвістичні структури (нарратив, метафора, архетип, символ, ритуал тощо) глибоко вкорінені в індивідуальну і колективну психіку і гарно розпізнаються нею в разі їх пред'явлення ззовні у вигляді міфу чи нарративу. Зовнішні і внутрішні міфологічні структури упізнають одна одну, вступають в емоційний і смисловий діалог, який є джерелом творчості і нових смислів.

3. Ухвалені в міфологічній традиції рішення стосуються не так їх логічності (оскільки в умовах невизначеності єдино правильних раціональних рішень не існує), як суб'єктивного сприйняття рішень, ухвалених «тут і тепер» як несуперечливих, правильних, таких, що дають відчуття сили і зцілення. У такому разі критеріїв правильних рішень не існують, тому що усі можливі рішення є потенційно правильними. Тож основна задача суб'єктів ухвалення рішень – створення «зустрічі» з міфом, що найкраще структурує й упорядковує внутрішній світ людини і Світ навколо неї, в т.ч. і в ситуаціях невизначеності.

Література:

1. Артемов, В. Ю., Сингаївська, І. В. Особливості процесів прийняття рішень в умовах невизначеності. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 1 (65), 2022. С. 49–163.
2. Дьяковська, Г.В. Нарратив як складова дискурсивної реальності. *Філософські науки*. № 5 (151). 2017. С. 70–72.
3. Лушин, П. В. Невизначеність, яку не толерують. *Теорія і практика психотерапії*. № 5. Том 3. 2016. С. 2–6.
4. Хілько, С. О. Сутність і типи ситуацій невизначеності у професійній діяльності психологів. *Актуальні проблеми психології*: Зб. наук. пр. За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. Київ: Ін-ут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Т. 1. Вип. 45. С. 144–150.
5. Barthes, R. (1970). *Mythologies*. Paris : Éditions du Seuil. 247 p.
6. Eliade, M. (1961). *Images And Symbols*. Published by Sheed and Ward, New York. 189 p.
7. Porter, H. A. (2008). *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge University Press. 1–3.
8. White H. (1975). *The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore & London. 448 p.
9. Юнг, К.-Г. *Архетипи і колективне несвідоме*. К. :Астролябія, 2012. 588 с.

10. *Особистість та її історія* : колективна монографія /За ред. *Н.В. Чепелевої, М.В. Папучі*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. 538 с.
11. Plutchik, R. The nature of emotions. *American Scientist*, 8. 344–350.
12. Петрунько О.В., Плющ, О.М. Перспективи застосування екологічного підходу в сучасних психологічних дослідженнях. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 4 (64), 205–216.

References:

1. Artemov, V. Ju., Singaivs'ka, I. V. (2022). Osoblivosti procesiv prijnattja rishen' v umovah neviznachenosti [Peculiarities of decision-making processes under conditions of uncertainty]. *Vcheni zapiski Universitetu «KROK» - Scientific notes of the University "KROK"*, 1 (65), 2022. S. 49–163 [in Ukrainian].
2. D'jakovs'ka, G.V. (2017). Narativ jak skladova diskursivnoi real'nosti [Narrative as a component of discursive reality]. *Filosofs'ki nauki - Philosophical sciences*, 5 (151), 70–72 [in Ukrainian].
3. Lushin, P. V. (2016). Neviznachenist', jaku ne tolerujut' [Uncertainty that is not tolerated]. *Teorija i praktika psihoterapii - Theory and practice of psychotherapy*, 5, 3, 2–6 [in Ukrainian].
4. Hil'ko, S. O. Sutnist' i tipi situacij neviznachenosti u profesijnij dijal'nosti psihologiv [The essence and types of situations of uncertainty in the professional activity of psychologists]. *Aktual'ni problemi psihologii - Actual problems of psychology*, 1, 45, 144–150 [in Ukrainian].
5. Barthes, R. (1970). *Mythologies*. Paris : Éditions du Seuil [in English].
6. Eliade, M. (1961). *Images And Symbols*. Published by Sheed and Ward, New York [in English].
7. Porter, H. A. (2008). *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge University Press, 1–3 [in English].
8. White, H. (1975). *The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore & London. 448 p. [in English].
9. Jung, K.-G. (2012). *Arhetipi i kolektivne nesvidome [Archetypes and the collective unconscious]*. K. :Astroljabija [in Ukrainian].
10. Chepeleva, N.V., Papucha, M.V. *Osobistist' ta її історія [Personality and its history]*. Nizhin : NDU im. M. Gogolja [in Ukrainian].
11. Plutchik, R. The nature of emotions. *American Scientist*, 8, 344–350 [in English].
12. Petrun'ko, O.V., Pljushh, O.M. Perspektivi zastosuvannja ekologichnogo pidhodu v suchasni psihologichni doslidzhennjah [Prospects for applying the ecological approach in modern psychological research]. *Vcheni zapiski Universitetu «KROK» - Scientific notes of the "KROC" University*, 4 (64), 205–216 [in Ukrainian].